בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות בניסן מתו אבות בפסח נולד יצחק בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה בר"ה יצא יוסף מבית האסורין בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל תניא ר"א אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר [1]ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי איזהו חדש שהארץ (א) מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היתה וירדו גשמים וצימחו שנא' [2]ואד יעלה מן הארץ ר' יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנא' [3]ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי איזהו חדש שהארץ (ב) מליאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה שנאמר [4]לבשו כרים הצאן וגו' ואידך נמי הא כתיב עץ עושה פרי ההוא לברכה לדורות הוא דכתיב ואידך נמי הא כתיב עץ פרי ההוא כדר' יהושע בן לוי דא"ר יהושע בן לוי כל מעשה בראשית (לקומתן) נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו שנא' [5]ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם ר"א אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנא' [6]ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג ירח שנולדו בו איתני עולם מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפי הוא כדכתיב [7]איתן מושבך ואומר [8]שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ ואומר [9]קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות ר' יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות שנאמר [10]ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו בירח שנולדו בו זיותני עולם (ואידך נמי הכתיב בירח האיתנים התם (ג) דתקיפי במצות ואידך נמי הכתיב בחדש זיו ההוא דאית ביה זיוא לאילני דאמר רב יהודה האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם מ"ד בניסן נולדו בניסן מתו מ"ד בתשרי נולדו בתשרי מתו שנאמר [11]ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש שנאמר [12]את מספר ימיך אמלא בפסח נולד יצחק מנלן כדכתיב [13]למועד אשוב אליך אימת קאי אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר לה בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי מר יומי טומאה בצרי להו אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנאמר [14]ויהי לתקופות הימים מיעוט תקופות שתים ומיעוט ימים שנים בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה מנלן א"ר אלעזר אתיא פקידה פקידה אתיא זכירה זכירה כתיב ברחל [15]ויזכור אלהים את רחל וכתיב בחנה [16]ויזכרה ה' ואתיא זכירה זכירה מראש השנה דכתיב [17]שבתון זכרון תרועה פקידה פקידה כתיב בחנה [18]כי פקד ה' את חנה וכתיב בשרה [19]וה' פקד את שרה בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין מנלן דכתיב [20]תקעו בחדש שופר (בכסא) ליום חגנו כי חק לישראל הוא וגו'

עדות

נולדו אבות. אברהם ויעקב: **נפקדה שרה.** בא זכרונה לטובה ונגזר עליהן הריון: **בטלה עבודה מאבותינו.** ששה חדשים לפני גאולתם פסק השעבוד: **תדשא הארץ.** תתכסה ותתלבש בדשאין: **עץ פרי.** שנגמר פריו: **ואותו הפרק זמן רביעה הוה.** כלומר וראיה לדבר שבתשרי נברא העולם שהרי לגשמים היו צריכין ותשרי זמן רביעה הוה: **ותוצא הארץ.** ולא כתיב ותדשא הארץ: **ועץ עושה פרי.** ולא עץ פרי גמור: **ואותו הפרק זמן.** הוא לבהמה וחיה להזקק זה לזה ולכך היו צריכין וראיה היא שבניסן נברא העולם: **לבשו כרים.** בזמן שמתרועעו שבלים בניסן (ד) אלמא ניסן זמן זיווג בהמה הוא: **ברכה לדורות.** עושה פרי לדורות ומיהו השתא עץ פרי הוו: **בקומתן נבראו.** והיינו עץ פרי דראוי היה לטעון פרי מיד: **לדעתם.** שאלם אם חפצין להבראות ואמרו הן: **בצביונם.** בנועם (ה) אחד ואחד ובדפוס כל אחד: **ואומר שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים.** אלמא הם איתנים הם הרים ואשכחן דנקראו אבות הרים שנאמר מדלג על ההרים ודילג את הקץ בשביל ההרים: **בחדש זיו.** (ו) אייר הוא: **שנולדו בו זיותני עולם.** כשנתחדש אייר נולדו כבר בניסן. אי נמי זימנין דניסן דתקופה נמשך בתוך אייר של לבנה: **להתנאות.** להנות: **דתקיף במצות.** שופר יוה"כ וסוכה לולב וערבה וניסוך המים (וערבה): **למועד אשוב אליך.** לי"ט הבא דאמן ולשרה בן. וכל מה שאתה יכול להרחיק יום הבשורה מיום הלידה הרחיקם כדי למלאת ימי עיבור הוולד בין שניהם ואין אתה יכול להרחיקו אלא ממועד למועד כשתאמר שנתבשר במועד זה ושתלד למועד הבא: **כי מדלי מר ימי טומאה.** טומאת נדה דקיי"ל (ב"מ דף פז.) שרה אמנו אותו היום פרסה נדה לפיכך ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אבל לא העוגות שלשתה היא בטומאה: **אפילו למ"ד.** במסכת נדה (דף לח.) אינה יולדת למקוטעין אלא לחדשים שלימים של שלשים יום:

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. רבי יהושע מודה בהא ברוב ספרים ואע"פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המצרים י"ב חדש כדתנן בעדיות (פ"ב משנה י) מ"מ לא פסקה עבודה עד תשרי: **לקומתן** לדעתם לצביונם. בצביונם לשון יופי כמו לעטרת צבי (ישעיה כח) דדרך בהמה חיה ועוף כשגדלים [גדלים] בנוי כחם בדעת ובקומה וכל זה היה במעשה בראשית בתחלת יצירתם וכולהו נפקי מדכתיב צבאם: **שנולדו** בו זיותני עולם. דאע"ג דאייר קרי ליה זיו נ"ק מידי כדפי' בריש פירקין (דף ב: ד"ה בחדש זיו): **את** מספר ימיך אמלא. בסוף המולך (יבמות דף ג. ושם) אמר אלו שני דורות: **אלא** דקאי בחג וקאמר לה בניסן. סוגיא דשמעתא מוכח דבתשרי נמול אברהם אבינו דבפרק השוכר את הפועלים (ב"מ דף פו:) אמר בשלישי של מילה באו אלו מלאכים ואז נאמר לו למועד אשוב אליך כעת חיה ובפרקי דרבי אליעזר נמי אמרינן דביוה"כ נמול א"א והשתא הא דאמר בחג לאו דוקא דשני ימים לפני החג הוה כיון דנמול ביוה"כ ואע"ג דמשמע הכא למועד ראשון הכי קאמר למועד ראשון אחר החג זה דקיימא ביה דכאילו קיימי בחג דמי כיון דלא הוה בו כי אם שני ימים לפניו [א] ולמאי דמסקינן דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין לא הוה צריך לשנויי שנה מעוברת היתה דכי מדלית נמי ימי טומאה טבלה נמי בליל חמישי לחג ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח אלא משום דאמרינן בסדר עולם ובמכילתא בפרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס (אמרי') דבט"ו בניסן נולד יצחק [ומיהו פליגי אהכא דקאמר נמי בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם בט"ו בניסן באו מלאכים לבשרו] ורבי מאיר שליח צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ואמרי' בבראשית רבה לושי ועשי עוגות הדא אמרת שפסח היה וכל הני לא ס"ל דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח וכן תרגם אונקלוס כעת חיה כעת דאתון קיימין והשתא הא דכתיב בפרשת מילה אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראשית יז) ואמרינן [במדרש תנחומא] מלמד ששרט לו שריטה בכותל לשנה האחרת על כרחך דבט"ו בניסן נאמר וכו ביום נמול וכו ביום באו מלאכים בשנה זו תימה דלכל הני דאמרי בתשרי הוה היכי מקיים ההוא קרא דלמועד הזה בשנה האחרת ואיך יתכן לומר שנצטוה בפסח ולא נמול עד תשרי והלא זריזין מקדימין למצות ועוד הכתיב בעצם היום הזה (שם) בו ביום שצוהו אל ואומר ר"ת דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם (ז) ולהכי הדר לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דביום הכפורים אמר לו וקרוב לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה אחרת:

נילה

עין משפט
נר מצוה

נו א מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יג סמג עשין כז טוש"ע א"ח סימן רכו:

◆

מוסף רש"י

לדעתן נבראו. שהודיעם שיבראם והם ניאותו (חולין ס.). **לצביונן נבראו.** בדמות שבחרו להם (שם). **כדכתיב איתן מושבך.** ושים בסלע קנך, אלמא איתן הוא סלע (סוטה מו:). **והאיתנים מוסדי ארץ.** הם הרים וכל הר של אבנים הוא (שם). **היום מלאו ימי ושנותי.** ביום זה נולדתי (סוטה יג.). **ויהי לתקופות הימים.** הרי ששה חדשים וב' ימים (יבמות מב.). **ומיעוט ימים שנים.** דכל מקום שנאמר ימים ולא נאמר כמה, תפוס המועט ביניהן ולא המרובה, שאם אתה אומר ימים שלשה או ארבעה אני אומר עשרה או מאה, כך שנו חכמים כל שמועו מרובה ושמועו מועט תפסת מרובה לא תפסת, תפסת מועט תפסת, הלכך כאן שנאמר ימים מבין שנכנסו שני ימים בחדש שביעי ילדה (נדה לח.).

◆

רבינו חננאל

בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל. ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה, בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל. תניא ר' אלעזר אומר מניין שבתשרי נברא העולם שנאמר ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, איזהו חודש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות כדכתיב עץ פרי, הוי אומר זה תשרי, ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים עליהם וצימחו, שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. ר' יהושע אומר מניין שבניסן נברא העולם שנאמר ותוצא הארץ וגו' [נ"א: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו], איזהו חודש שהארץ מליאה דשא [נ"א: דשאים] ואילן (שציא) [מוציא] פירות, הוי אומר זה ניסן וכול'. ר' אלעזר דייק מעץ פרי, כלומר אילן [מלא] פירות, והאי דכתיב עץ עושה פרי לברכה. כלומר שיהיו עושין פירות לעולם. ור' יהושע דייק מעץ עושה [פרי], והאי דכתיב עץ פרי לכדר' יהושע בן לוי, דאמר בפרק אילו טריפות כל מעשה בראשית בקומתן נבראו, כלומר גדולים מלאים, לדעתן נבראו לא כדעת התינוקות אלא כדעת [נ"א: לדעת] הגדולין, לצביונם נבראו, לתוארם [כלומר] ביופיותם שנאמר וכל צבאם, ופרשינן לצביונן. ר' אליעזר אומר בירח האיתנים, ירח שנולדו בו איתני עולם, הם היסודות, שמעו הרים את ריב ה', והם מלשון ההורים האבות, והאיתנים מוסדי ארץ, כלומר הם היסודות. ר' יהושע אומר בירח זיו שנולדו בו זיותני עולם. ולדברי הכל בחודש שנולדו בו, בו בחודש מתו, שהקב"ה ממלא שנות הצדיקים מיום ליום, שנאמר את מספר ימיך אמלא. בפסח נולד יצחק שנאמר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. ואוקימנא בחג בתשרי הוה קאי, ואותה שנה מעוברת היתה, ואמ' ליה למועד אשוב אליך, והוא מועד הפסח. אמר מר זוטרא אפילו למאן דאמר יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין אלא לט' חדשים מלאין מיום ליום, היולדת לז' יולדת למקוטעין, דקיימא לן ביום שבישרה המלאך [נ"א: שבישרו המלאכים] אותה שעה פירסה נדה וישבה (ד') [ז'] ימים בנדתה וילדה בפסח, נמצאת שילדה לז' חדשים פחות ל) שבעה ימים. בראש השנה נפקדה חנה. גמר זכירה זכירה, בחנה כתיב ויזכרה ה' וכתיב בראש השנה שבתון זכרון תרועה, מה זכרון זה בראש השנה, אף זכירה שנאמרה בחנה בראש השנה. וגמרו שתיהן שרה ורחל מחנה, וגמרה רחל מחנה בזכירה זכירה, וגמרה שרה מחנה בפקידה פקידה,

---

ל) אולי צ"ל פחות ז' ימים ועי' בתוס' כאן בד"ה אלא.

מסורת הש"ס

א) [ע"ז ח.], ב) [ברכות כט.] יבמות סד:, ג) חולין ס., ד) [צ"ל בקומתן], ה) [סוטה מו. ע"ש], ו) [צ"ל והכתיב], ז) ברכות מג:, ח) [תוספ' דסוטה פי"א ה"ג] סוטה יג: קדושין לח., ט) יבמות מב. נדה לח:, י) [עמ"ש בס"ד על הגליון נדה לח. בשם הרד"ק], כ) ביצה ט. סנהדרין יא., ל) צ"ל בכסה, מ) [שייך עוד לעמ' יא:], נ) [ע"כ שייך לשם], ס) [צ"ל אחר ד"ה דתקיף], ע) [ועיין תוס' חולין ס. ד"ה אל תקרי וכו' מ"ש בשם הערוך], פ) [פרק כסוי], צ) ת"י, ק) [פרשה מב כל פי"ג].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' איזהו חדש שהארץ מליאה דשאים וכו': (ב) שם שהארץ מוציאה דשאים: (ג) שם בירח האיתנים התם דתקיף במצות: (ד) רש"י ד"ה לבשו כרים כו' בניסן. נ"ב ש"מ וגבי בריאת העולם כתיב דכתיב לעיל מיניה מכין הרים בכחו: (ה) ד"ה בצביונם בנועם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד הס"ד: (ו) ד"ה בחדש זיו הוא אייר שנולדו כו' וזימנין דתקופת ניסן נמשך לתוך אייר של לבנה. נ"ב פי"א וקרי ליה זיו ע"ש ניסן של חמה שנולדו בו זיותני עולם: (ז) תוס' ד"ה אלא כו' נברא העולם ולהכי הדר לפסח שנה אחרת היא ולמועד הזה היינו למועד שאחר זה דביוה"כ:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

[א] תוס' ד"ה אלא וכו' ולמאי דמסקינן וכו'. נ"ב עיין מהרש"א מ"א ויפה תואר בראשית רבה פרשה מ"ז סימן ז' בד"ה אותה השנה וכו' וביפ"ת שם פרשה נ"ג ד"ה לעי' חדשים וד"ה לשבעה וכו' ועיין גם בספר הקודם בפרשת נ"ג ועי' ב"ש באה"ע סי' ד' ס"ק י"ט:

◆

תורה אור השלם

1. ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן: בראשית א יא
2. ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה: בראשית ב ו
3. ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלהים כי טוב: בראשית א יב
4. לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו: תהלים סה יד
5. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: בראשית ב א
6. ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי: מלכים א ח ב
7. וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך: במדבר כד כא
8. שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מסדי ארץ כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח: מיכה ו ב
9. קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות: שיר השירים ב ח
10. ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה': מלכים א ו א
11. ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא וה' אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה: דברים לא ב
12. לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא: שמות כג כו
13. היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן: בראשית יח יד
14. ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו: שמואל א א כ
15. ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה: בראשית ל כב
16. וישכמו בבקר וישתחוו לפני ה' וישבו ויבאו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה': שמואל א א יט
17. דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש: ויקרא כג כד
18. כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ויגדל הנער שמואל עם ה': שמואל א ב כא
19. וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר: בראשית כא א
20. תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו: תהלים פא ד